

Hoe gaat het verder met de dochter van de tamboer-majoor?

Over het cultuurhistorische belang van de archiefcollectie van het Muziekcentrum van de Omroep.

Door Philomeen Lelieveldt¹

Op maandag 1 juli 2013 breng ik een bezoek aan de muziekbibliotheek van de omroep. Ik word ontvangen door manager Martie Severt en archiefmedewerker Jan Jaap Kassies en bespreek met hen de uitdagingen voor de toekomst. De bezuinigingen op het Muziekcentrum van de Omroep leidden tot het opheffen van de Radio Kamer Filharmonie en de verzelfstandiging van het Metropole Orkest per 1 januari 2013. De toekomst van de bibliotheekcollectie is nog onduidelijk. In de bibliotheek liggen duizenden partituren, partijen en manuscripten die in opdracht van de publieke omroepen aangeschaft of geschreven zijn voor orkesten en omroepensembles die de afgelopen negentig jaar de levende muziek verzorgden op radio en televisie. De collecties symfonische muziek en koormuziek blijven in gebruik door het Radio Filharmonisch Orkest en het Groot Omroepkoor. Het Metropole Orkest zal een flink deel van de Metropole-collectie meenemen voor toekomstig gebruik. Wat overblijft is een gigantische collectie van partijen, manuscripten, van alle andere klassieke en lichte muziek gecomponeerd voor en uitgevoerd door de vele ensembles en musici die bij de omroepen optraden.

Ik krijg een rondleiding langs de catalogi en de archiefkasten, waarin duizenden stukken zijn opgeslagen, zoals handschriften en typoscripts van hoorspelen en revues, salonmuziek, partituren en de tunes van radio- en televisieprogramma's, zoals de Bonte Dinsdagavondtrein, Klassiek met Caroline, Wie van de Drie, het Eurovisie Songfestival, Ren je Rot, Studiosport, actualiteitenrubrieken et cetera. Ook zijn er manuscripten uit de zwarte periode van de Nederlandse omroep, de Rijksradio Nederlandsche Omroep, zoals bundels met NSB-liederen, arrangementen van pro-Duitse liederen. Ik zie handschriften van Eddy Noordijk, de arrangeur van het Kovacs Lajos orkest (van Louis Schmidt) dat in de jaren dertig voor de AVRO optrad, en van allerlei andere amusementsensembles. Kassies wijst me op de gigantische harmonie- en fanfarecollectie, waarvan niemand precies weet hoe die in dit archief beland is. We bladeren door de bladmuziek die voorzien is van de stempels van Mar.J.Ogier, waaronder ook handgeschreven composities van deze kapelmeester van de Schutterij van Den Bosch en het daaruit voortgekomen Stedelijk orkest Den Bosch. Mogelijk is die collectie via Hugo de Groot, de latere VARA-dirigent die zijn muzikale carrière bij Ogier was begonnen, bij de omroep beland. Veel materiaal van de VARA is aanwezig, zoals teksten en muziek van de maandelijkse revues ter gelegenheid van het jubileum van die omroep in

¹ De auteur is als docent onderzoeker verbonden aan de faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht. Zij doceert en schrijft over het kunstbeleid, het orkestenbestel en de muziekgeschiedenis van de radio. Zij was lid van de staatscommissie Hierck (in 2000) en als extern adviseur van de Raad voor Cultuur betrokken bij adviezen over het orkestenbestel in Nederland. Met dank aan Martie Severt, Jan Jaap Kassies en Charlotte Sienema voor hun hulp en advies in de aanloop naar dit artikel. Voor reacties op dit artikel: P.Lelieveldt@uu.nl.

1935, onder meer geschreven door Isja Rossican, die, net als vele andere joodse muziekcollega's in de jaren dertig, onder wie Paul Godwin en Eddy Walis, naar Nederland vluchtten en werk vonden bij de omroepen.

Muziekschatten

De afgelopen jaren hebben medewerkers van de bibliotheek enkele bijzondere stukken uit de collectie gepresenteerd via de website Muziekschatten, maar dat project is door de bezuinigingen stil komen te liggen.² De publieke omroepen willen niet meebetalen aan het beheer en behoud van dit muzikale erfgoed. Hun prioriteit is de huidige radio- en tv-productie gaande te houden. Daarom is vorig jaar een plan ontwikkeld om een groot deel van de MCO-collectie onder te brengen in een nationale muziekbibliotheek, die als de politieke plannen geen roet in het eten gooien, in 2018 zal worden gevestigd in Den Haag.³ De partituren en eventueel ook orkestpartijen zouden dan kunnen worden uitgeleend aan de vele (amateur) koren en orkesten, salonorkestjes en harmonie- en fanfareorkesten die Nederland rijk is. Niet de hele collectie kan mee, daar is geen ruimte voor. Ook is niet alles even interessant voor de huidige uitvoeringspraktijk. Er zal dus geschift moeten worden. Het ministerie van OC&W heeft een minimaal frictiebudget beschikbaar gesteld om de overgang (verhuizing) naar de toekomstige locatie mogelijk te maken. Budget dat nodig is om zorgvuldig te kunnen selecteren is niet toegekend.

Hoe waarborgen we dan dat stukken die relevant zijn voor de toekomstige (muziek) praktijk en de cultuurgeschiedschrijving niet verloren gaan? Wie gaan selecteren, en hoe wordt geselecteerd? Worden de selectiecriteria bepaald op basis van het toekomstig gebruik door de muziekpraktijk of wordt daarin ook de relevantie van stukken voor het toekomstig cultuurhistorisch onderzoek meegenomen? Wat is de wetenschappelijke en culturele relevantie van het materiaal en welk type verhalen kunnen we vertellen met behulp van het materiaal in het MCO archief, die rechtvaardigen dat dit archief behouden blijft en dat er een realistisch budget beschikbaar komt zodat zorgvuldig kan worden geselecteerd? Die vragen wil ik beantwoorden, nadat ik de lezer heb meegenomen op een klein archiefonderzoek.

Radio-operette: De dochter van de tamboer majoor

Ik loop met Jan Jaap Kassies naar de vier stellingkasten "buitenhoofdgroepen 1, vooroorlogs archief" met overgebleven stukken uit de omroepgeschiedenis voor de Tweede

² De site is nog steeds te raadplegen via www.muziekschatten.nl. Het was een initiatief van de muziekbibliotheek van het MCO en werd gesteund door het Ministerie van OC&W in het kader van "Digitaliseren met beleid."

³ Josine Meurs, *Nationale Muziekbibliotheek*, 15 maart 2013. (niet gepubliceerd) Het plan behelst de realisering van een nationale muziekbibliotheek waarin de collecties van verschillende muziekinstellingen gebundeld worden.

Wereldoorlog, die in 2012 door een vrijwilliger globaal geïnventariseerd.⁴ We trekken wat mappen uit de kast en kijken naar het materiaal. Plat en in folioformaat ligt daar een manuscript met de titel *De dochter van den tamboer majoor* van de componist Jacques Offenbach. Bovenaan het document staat handgeschreven D. Pauwels en C. de Vos. Dat trekt direct mijn aandacht want hier hebben we te maken met twee beroemde operazangers, Desiré Pauwels (1861-1941) en Chris de Vos (1871-1949), die eind 19e en begin 20e eeuw als tenor furore maakten in de Nederlandse theaters. Er zit een kladje met een scenische beschrijving bij en de namen van de artiesten. Er staat geen jaartal op, maar ik vermoed dat dit manuscript halverwege de jaren twintig gedateerd moet worden.

Thuis gekomen duik ik in mijn onderzoeksarchief. Tijdens mijn promotieonderzoek naar de loopbanen van musici⁵ had ik in het geïllustreerde weekblad "Het Leven" gezien dat er medio 1920 radio-operettes waren georganiseerd in samenwerking met de omroep. Ik had een aantekening gemaakt om dit ooit nog eens verder te onderzoeken. De vondst van dit manuscript is het uitgelezen moment om dat spoor verder te volgen. Desiré Pauwels en Chris de Vos werden actief als operaproducent, toen de N.V. de Nationale Opera van G.H. Koopman aan het begin van het speelseizoen in het najaar van 1923 failliet was gegaan. Zij maakten een doorstart met De N.V. De Opera, die tussen 1923 en 1925 opera's zou brengen in verschillende steden en in Amsterdam in het Paleis voor Volksvlijt, de Stadsschouwburg en Carré.⁶ Waren er personele banden tussen dit gezelschap en de eerste Nederlandse omroep, de Hilversumsche Draadloze Omroep (HDO)? Hoe zag de samenwerking van de HDO met Het Leven eruit? Betrof het een vroege vorm van cultuursponsoring? Hoe werden de operettes uitgevoerd en uitgezonden? Het kladje bovenop het manuscript met de beschrijving van posities van zangers en decorstukken doet vermoeden dat sprake was van een scenische opvoering. Werd wellicht uitgezonden vanuit een zaal, met publiek erbij? Dan zouden er mogelijk ook recensies te vinden moeten zijn in de dagbladen. Wie waren eigenlijk de uitvoerenden, solisten, koor en orkest? Werd de volledige operette opgevoerd, of werd deze ingekort? En in welke taal werd er gezongen?

De HDO en Het Leven als operetteproducenten

Om snel antwoorden te krijgen op deze vragen log ik in op de historische krantendatabase van de Koninklijke Bibliotheek.⁷ Ik voer de titel "dochter tamboer majoor radio operette" in en krijg 62 treffers, vanaf 1926. Ik zet ze in volgorde en na een paar keer klikken ontdek ik in Dagblad De Tijd dat "De dochter van den tamboer-majoor" op 22 maart 1926 om 8.10 uur werd uitgezonden door de Hilversumsche Draadloze Omroep, en uitgevoerd door diverse solisten en het versterkte orkest van de H.D.O. onder leiding van J.J. van Amerom. Ook staat

⁴ Door Maarten Eilander. In een excelbestand is genoteerd: de titel van het stuk, door wie het is gecomponeerd, wie de tekstdichter was, door wie het is gearrangeerd, of het een handschrift of een uitgave betreft, in opdracht van welke omroep, en de datum of het jaar van de productie.

⁵ P. Lelieveldt, *Voor en achter het voetlicht, musici en de arbeidsverhoudingen in het kunst- en amusementsbedrijf in Nederland, 1918-1940*, Proefschrift Universiteit Utrecht, 1998.

⁶ De Kunst, 1923, p. 129. Chris de Vos en Desiré Pauwels waren de directeur, N.H. Wolf de secretaris van de NV.

⁷ www.delpher.nl.

daar vermeld dat de algemene voorbereiding door Chris de Vos was gedaan en het stuk werd aangeboden door “Het Leven.” Hier ligt dus een link met de naam van Chris de Vos bovenaan de partituur. In de Gooi en Eemlander van 19 maart tref ik vervolgens een aankondiging met een overzicht van de cast. (Zie afbeelding 1).

Afbeelding 1: *Gooi en Eemlander*, 19 maart 1926, dageditie.

Opvallend is dat Chris de Vos daarin niet genoemd wordt en er evenmin iets wordt gemeld over de samenwerking met Het Leven. Ik voer de naam Van Amerom in en leer dat hij vanaf omstreeks 1900 kapelmeester was bij talloze operetteproducties, en dat hij ook het orkest van de N.V. De Opera (1923-1925) dirigeerde, het gezelschap van Desiré Pauwels en Chris de Vos. Ook hier ligt dus een relatie met het operagezelschap.

Ik wil weten of en wanneer meer radio operettes zijn uitgevoerd in samenwerking met Het Leven. “Radio operette” levert teveel treffers op, dat wordt zoeken naar een speld in de hooiberg. De radio heeft immers met name voor de Tweede Wereldoorlog duizenden operettes uitgezonden ook van buitenlandse zenders. “Radio-operette” met een liggend streepje brengt me meer gerichte treffers, waaruit ik opmaak dat er mogelijk sprake is van een eigen genre van speciaal voor de radio gecomponeerde operettes. Ik sorteer de treffers op datum en zie dat de eerste uitzending van een volledige radio-operette in samenwerking met Het Leven heeft plaats gevonden op 23 mei 1925. Het was de operette *Walsdromen* van Oscar Straus. (Zie afbeelding 2).

Afbeelding 2: advertentie eerste volledige radio-operette, *Handelsblad*, 23 mei 1925.

De advertentie vermeldt dat er in de pauze een radioprijsvraag plaatsvond. Wat hield dat in? Wat voor soort prijzen werden uitgelooft voor het niet onaanzienlijke bedrag van 275 gulden? De antwoorden op deze vragen zoeken we in Het Leven, dat nog niet gedigitaliseerd is, maar wel ingezien kan worden in onder andere het stadsarchief in Amsterdam. Gewapend met een lijst data uit het digitale krantenarchief kan ik vrij gericht de relevante jaargangen van Het Leven doorbladeren.⁸

De uitzendingen en de prijsvragen werden ruim van tevoren via advertenties aangekondigd in Het Leven. Opvallend is dat in het blad veel aandacht wordt gegeven aan de opkomst van de radio. We lezen over de jaarlijkse radiotentoonstellingen waar de nieuwste apparaten werden gedemonstreerd en zien advertenties van de eerste radiohandelaren. Het Leven besprak in redactionele artikelen de nieuwste radio-apparatuur *du moment* er weer nieuwe snufjes op de markt waren. Het blad profileerde zich verder als weldoener, door de donatie van radio-ontvangstapparatuur aan het Binnengasthuis in Amsterdam en aan de gevangenis in Scheveningen, waarover vervolgens breed werd uitgemeten. In Het Leven vinden we van elke operetteproductie uitgebreide reportages, met een beschrijving van het productieproces, en foto's waar de cast poseert voor het vertrek van de trein van Amsterdam CS, van repetities, van activiteiten en personeel in de studio, maar ook van luisteraars die voor de etalage van radiohandel Geervliet in de Hartenstraat in Amsterdam naar een radio-operette luisteren.⁹

⁸ Ik raadpleegde de jaargangen 1924 tot 1927.

⁹ Een viertal foto's is gedigitaliseerd en onder het trefwoord radio-operette te bekijken op www.spaarnestadphoto.nl. (22-03-2014)

Onze Radio-Operette-uitzending door den H.D.O.

Maandagavond heeft „Het Leven” weer het genoegen gehad, den velen tienduizenden wellicht zijn het er nog belangrijker méér-radiohoorders in den lande en daarbuiten, een Operette-opvoering in de Hilversumsche studio aan te bieden. Gegeven werd „De dochter van den Tamboer-majoor”, de aardige, frissche operette van Offenbach en onze kieke, hiernaevens en-beneden, zijn de fotografische illustratie van die opvoering die volgens de talrijke ingekomen berichten wederom een volledig succes was. Wat er al aan zoo'n opvoering met volledig koor en or-

Een kijkje „achter de schermen” van zoo'n „Leven”-radio-uitzending: ingenieur White, van de N.S.F., bouwer van den nieuwen zender, controleert met de partituur der operette vóór zich, de condensatoren en weerstanden die voortdurend de sterkte van de uitzending regelen. Naast den heer White links de secretaris-omroeper van den H.D.O. de heer W. Vogt.

kest, waarbij de uitvoerenden den steun van het „spel” en het „gebaar” missen en waardoor dus de rol van den leider zoo ontzaggijk veel zwaarder is, vastzigt, dat geven deze kieke in de studio zelf en in het „laboratorium” waar de uitzending geregeld wordt, in bijzondere weer, in het volgende nummer hopen we mee te deelen, wie van degenen die ons nieuwe aboné's aantrechten, den luisterpreker behuwt en welke operette door de luisteraars voor de volgende „Levens”-uitzending uitgekozen is met vermelding der drie gelukkigen in deze nieuwe „prijzraag”.

Een kijkje in de studio: momentfoto zonder kunstlicht, door onzen fotograaf genomen in een oogenblik pauze, bij de operette „De Dochter van den Tamboer-majoor”, Maandagavond uitgezonden door „Het Leven”. Hier ziet men wel duidelijk, welk een menigte menschen er meewerken, om zoo'n operette volledig en goed te geven; op den voorgrond in het midden de solisten: Jules Moes, Jeanne Bacilek, Annie Hofman, Willy Bierlee, Anton Dirks, Monasch en Jan Grootveld. Geheel links vooraan de heer Roberts, de regisseur; achter Jules Moes de heeren Vogt en Chris de Vos. In de medaillons de kranige dirigent de heer J. J. van Amerom, en Herre de Vos, die bij het nemen der foto juist even afwezig was.

Afbeelding 3: Deel van het verslag over de uitzending van De dochter van den tamboer-majoor, in *Het Leven*, 27 maart 1926, p. 402.

Met de gegevens uit *Het Leven* wordt het mogelijk de lijst voorstellingen compleet te maken. Het samenwerkingsverband HDO/Het Leven produceerde in totaal vijf operettes, waarvan “De dochter van de tamboer majoor” op 22 maart 1926 de laatste was. Aan deze producties werkte een keur aan artiesten mee die al naam hadden gemaakt of nog zouden maken in de Nederlandse operette- en operawereld. Willy Bierlee, Jules Moes, Herre de Vos en Jan Grootveld werkten aan iedere productie mee. De vaste dirigent was de violist François Lupgens (1891-1964) die in 1925 voor de HDO een orkest mocht samenstellen.¹⁰ (zie afbeelding 4)

¹⁰ Friese Koerier, 20 april 1964.

Datum & Tijdstip	Titel	Componist	Solisten	Orkest
23-5-1925 Zaterdag, 8.10 uur	Walsdromen	Oscar Straus	(Sophie) Fientje Heilbron, Jan Grootveld, Else Heinrich, mevrouw Coerdes, Willy Bierlee, Octave van Aerschot, Herre de Vos, Chris de Vos, Jules Moes	François Luppens
24-10-1925 Zaterdag, 8.10 uur	De Mascotta	Edmond Audran	Corry Pinksen, Willy Bierlee, Anton Dirks, Jan Grootveld, Herre de Vos, J.J. Rentmeester, L. Roberts (tevens regisseur) en Jean Jansen	Versterkt orkest o.l.v. François Luppens
12-12-1925 Zaterdag, 8.10 uur	De Dollarprinses	Leo Fall	Rol/zanger: ¹¹ John Couder, Jan Grootveld; Alice zijn dochter, Willy Bierlee; Dick zijn neef, Sylvain Poons; Daisy Gray, zijn nicht, Netty Gerritsen; Olga, Corrie Pinksen; Freddy, Jules Moes; Hans, Herre de Vos; Tom, Jan Jansen; Thompson, Matthijsen	Het HDO koor en versterkt orkest ¹²
23-1-1926 Zaterdag, 8.10 uur	De Klokken van Corneville	Robert Planquette	Santhagen-Manders; Jules Moes, Willy Bierlee, Annie Hofman, mej. Van Wermeskerken, Herre de Vos, Jan Grootveld. Mevr. Buderman – van Dijk (door ziekte verhinderd - aangekondigd op de avond zelf) L.Roberts, Annie Hofman, Netty Gerritsen	Orkest HDO, o.l.v. François Luppens m.m.v. koor
22-3-1926 Maandag, 8.10 uur	De dochter van de tamboer majoor	Jacques Offenbach	Jan Grootveld, A. Dirks, Herre de Vos, Jules Moes, Iw. Monasch, L. Roberts, G. Jansen, Hattink, Jeanne Bacilek, Willy Bierlee, Annie Hofman, Anton Dirks, Herre de Vos	HDO koor en versterkt orkest o.l.v. J.J. van Amerom; Chris de Vos art. leider, L. Roberts, regisseur

Afbeelding 4: Overzicht van de vijf operette-uitzendingen van HDO / HET LEVEN

Win-Win

Uit enkele mediahistorische publicaties is bekend dat in de beginjaren van de omroep, toen in de HDO nog bedrijfsbestuurders van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek (NSF) actief waren, zendtijd als het ware werd verhuurd aan buitenpartijen. Men kon wel radioapparatuur ontwikkelen maar om daarvoor een markt te creëren was het nodig om ook

¹¹ Bezetting uit Leeuwarder courant, 11-12-1925.

¹² Geen van de bronnen geeft uitsluitsel over de dirigent.

programma's te (laten) maken.¹³ Dat het geïllustreerde weekblad *Het Leven* betrokken was bij de productie van deze programma's was nog niet bekend. Hoewel de exacte motieven en de omvang van de investeringen door *Het Leven* niet bekend zijn, lijkt er duidelijk sprake te zijn geweest van een *win-win*-situatie. *Het Leven* kon dankzij de investeringen in "eigen operettes" via de radio-omroep promotie bedrijven voor het weekblad en de NSF kon op zijn beurt via deze operettes en de uitvoerige publiciteit in het weekblad reclame maken voor de aanschaf van allerhande radioapparatuur, die door diezelfde fabriek op de markt werd gebracht.

Via de prijsvragen die tijdens de operette-uitzendingen werden georganiseerd, werd voor de HDO inzichtelijk hoeveel luisteraars en radiobezitters er waren en waar zij vandaan kwamen. Bij de eerste uitzendingen bestond de prijsvraag simpelweg uit de vraag "om te schatten hoeveel luisteraars zouden meedoen aan de prijsvraag", later zou ook gevraagd worden welke operette men graag zou horen of werd een inhoudelijke vraag over de opera gesteld. Per briefkaart konden de antwoorden ingestuurd worden. In de verslaglegging over de uitkomst en de winnaars zien we het aantal inzendingen langzaam stijgen van 1939 bij de eerste prijsvraag tot 3519 bij de laatste prijsvraag een jaar later.¹⁴ Ook werden door luisteraars opmerkingen gemaakt over de ontvangst en kwaliteit van de uitvoeringen. De inzendingen kwamen vanuit het hele land en ook uit België. De prijzen bestonden uit onderdelen die voor het beluisteren van radio nodig waren, zoals luidsprekers, gelijkrichters, koptelefoons en ontvanglampen. "Wij merken op dat al deze artikelen, door ons gekocht bij de Ned. Seintoestellenfabriek te Hilversum, op verlangen der prijswinnaars voor evenwaardige artikelen geruild kunnen worden," zo meldde *Het Leven* in een advertentie.¹⁵ Overigens: totdat Philips in 1927 het eerste complete radiotoestel op de markt bracht, knutselden radio-amateurs uit losse onderdelen hun eigen apparaten in elkaar.

Over de beëindiging van de samenwerking met de HDO is in *Het Leven* of in de dagbladpers niets terug te vinden. Op 12 april 1926 werd een eerste scenische opvoering van *Cavalleria Rusticana* van Mascagni en *Paljas* van Leoncavallo vanuit het Hof van Holland in Hilversum uitgezonden. (Zie afbeelding 5).

¹³ H. Wijffjes, "Het radiotijdperk, 1919-1960," p.45, in H. Wijffjes (ed) , *Omroep in Nederland*, Zwolle, 1994; W. Knulst, "Omroep en publiek" in H. Wijffjes, *ibid*, p. 302. H. Schaafsma, *Geschiedenis van de omroep*, Amsterdam, 1970, p.14-15.

¹⁴ *Het Leven*, 6 februari 1926, p. 188.

¹⁵ *Het Leven*, 23 mei 1925, p. 653.

PLAATSELJK NIEUWS.

HILVERSUM, 13 April 1926.

De H. D. O.-uitvoering.

Onder groote belangstelling werden gisteravond in de schouwburgzaal van het „Hof van Holland” opgevoerd, de opera's „Cavalleria Rusticana” en „Paljas”. De uitvoering van de twee opera's vond plaats, vanwege den Hilversumschen Draadloozen Omroep.

Reeds meerdere malen is door het operagezelschap van den H.D.O. met veel succes voor 't onzichtbare radio-publiek een opera ten gehore gebracht, doch deze „echte” uitvoering van gisteravond is ongetwijfeld wel één harer beste opera-uitvoeringen geworden. Daar natuurlijk voornamelijk voor de luisteraars gespeeld wordt, zijn de vorige uitvoeringen steeds geschiedt in de „studio” van den H.D.O.-zender. Doch het uitvoeren van een opera zonder publiek, zonder schmink en zonder costumes is, hoe de luisteraars het ook mogen apprecieeren, „ersatz”. Terecht heeft het H.D.O.-bestuur gemeend nu eens niet in de „studio”, doch in een voor het publiek toegankelijk gestelde zaal gecostumeerd en geschminkt een opera te laten opvoeren. Van de solisten, die o.a. gisteravond optraden, noemen we Greta Santhagens, Mien Bouwmeester, Gusta Scheepmaker, Annie Hofman, Jules Moes en R. van Helvoirt Pel. Voorts werkte het H.D.O.-koor mede, terwijl het H.D.O.-orkest, dat ditmaal aanzienlijk was uitgebreid, onder leiding van den dirigent J. J. van Amerom wederom uitstekend musciseerde, hetgeen we trouwens gewoon zijn van dat orkest.

Niet alleen de talrijke aanwezigen, (er waren o.a. vele bekende persoonlijkheden uit de radiowereld) in de schouwburgzaal, ook het groote onzichtbare publiek buiten de schouwburgmuren, heeft van dezen H.D.O.-avond genoten.

Afbeelding 5: recensie van de eerste scenische opvoering van een radio-opera.¹⁶

Bij deze opvoering was Het Leven niet meer betrokken. Ook over de uitzending op 19 juni 1926 van twee kleinere operettes van Offenbach wordt in het weekblad niets meer vermeld, waardoor we kunnen aannemen dat de samenwerking inmiddels beëindigd was. Mogelijk liepen de kosten te hoog op. Na de vierde productie, „De klokken van Corneville,” van Robert Planquette, op zaterdag 23 januari 1926, berichtte De Telegraaf dat „in het openbaar” een uitvoering was gegeven van Les Cloches de Corneville.

De uitvoering was verboden uit naam van de erfgenamen en rechthebbenden van de componist Rob. Planquette, door hun gemachtigde, den muzikuitgever Joubert te Parijs en hun advocaat, mr. H.J. Biederlack te Amsterdam. Dit was geschied door middel van telegrammen aan de heeren Baron Tindal, voorzitter, Vogt secretaris en

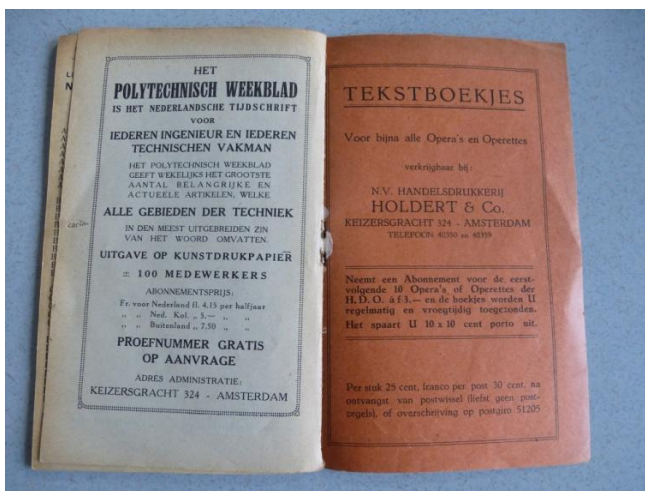
¹⁶ Gooi en Eemlander, 13 april 1926.

bedrijfsleider, en Chris de Vos, de artistiek leider van de H.D.O., aan den dirigent, de heer François Luggens, en aan de heeren Scheltens en Giltay, uitgevers van “het Leven” die de uitvoering financierden. Pogingen om opheffing van het verbod te verkrijgen, waren afgestuit op den onwil van den heer Joubert, die zijn weigering motiveerde met een beroep op de omstandigheid dat de H.D.O. nooit rekening heeft willen houden met de auteursrechten der componisten, wier werken zij “draadloos” ten gehore brengt.¹⁷

In het krantenbericht wordt tenslotte melding gemaakt van het voornemen om een strafrechtelijke procedure te beginnen tegen bovengenoemde betrokkenen. Of dat proces heeft plaatsgevonden en wat de uitkomst ervan was, weten we nog niet.

1926 -1930 Van operette naar operaproducties

Uit een advertentie in de Gooi en Eemlander van 19 maart 1926 blijkt dat het tekstboekje voor de uitzending van de Dochter van de tamboer majoor van 22 maart voor dertig cent kon worden aangeschaft bij de Nieuwe Muziekhandel in Hilversum.¹⁸ Achterin het tekstboekje, dat bewaard wordt in de collectie muziekwetenschap van de Universiteitsbibliotheek in Utrecht, bevindt zich de aankondiging dat de radioluisteraar zich kon abonneren op een reeks van tien programmaboekjes van nog door de HDO uit te zenden operettes en opera's. Dat betekent dat de HDO serieuze ambities had om deze genres op de kaart te zetten.

Afbeelding 5: programmaboekje van de Dochter van den Tamboer Majoor, 1926.

Uit een steekproef in de radioprogrammagegevens in de kranten tussen 1926 en 1930 valt op te maken dat het repertoire zich vanaf het najaar van 1926 geleidelijk verbreedt van operette, via komische opera, naar meer serieuze operaproducties zoals Faust van Gounod, La Traviata van Verdi en Tannhäuser van Wagner. De zondagavond werd de vaste opera-

¹⁷ De Telegraaf 26 januari 1926, avondeditie.

¹⁸ Gooi en Eemlander, 19 maart 1926, dageditie.

avond op de Hilversumse zender terwijl de donderdagavond gereserveerd bleef voor operette. De drijvende kracht achter al deze producties was en bleef Chris de Vos. De operazanger, die na de opheffing van de N.V. De Opera in 1925 bij de HDO was gestart als muzikaal leider en adviseur, bleef die rol vervullen toen de HDO medio 1927 overging in de stichting de ANRO en ook toen deze later met de NOV fuseerde tot de AVRO. Hij werkte meestal samen met een min of meer vast team van het HDO-orkest en HDO-koor met dirigenten J.J. van Amerom of François Luggens – maar met telkens wisselende solisten.¹⁹ De opera's werden altijd in het Nederlands uitgevoerd vanuit de studio van de NSF en later die van de AVRO. Chris de Vos bracht in 1928 bij Scheltens & Giltay een bundel uit met toelichtingen op dertig bekende opera's, "voor de luisteraars die de handeling niet kunnen zien en ze daardoor moeilijker kunnen volgen dan de toeschouwers in het theater."²⁰ Na de pensionering van De Vos in 1930 lijkt de eigen productielijn van de AVRO van volledige operettes en opera's stil te vallen. Wel voert het AVRO-orkest, inmiddels onder leiding van Nico Treep, met wisselende solisten nog regelmatig programma's met fragmenten uit opera's en operettes uit. Maar volledige opera's en operettes lijken daarna voorbehouden te zijn aan een enkel gastoptreden van Nederlandse operagezelschappen en de buitenlandse radiostations.²¹

Een uniek document

Na deze verkenning ga ik in de globale inventarislijst van het MCO na of de in dit artikel genoemde operettetitels nog in het archief aanwezig zijn. Ik concludeer dat "De dochter van den tamboer-majoor" het enige fysieke overblijfsel is van de samenwerking van de HDO met Het Leven, en een van de weinige documenten uit de vooroorlogse "eigen operaproductie" bij de Nederlandse radio.²² Desiré Pauwels lijkt bij de operetteproducties voor de omroep geen enkele rol gespeeld te hebben, al stond zijn naam wel op het manuscript. Dit opent de mogelijkheid dat het manuscript niet in opdracht van de HDO is vervaardigd, maar een exemplaar is uit het archief van de N.V. De Opera dat door de HDO is gebruikt. Dit betekent dat het waarschijnlijk ook het enige overgebleven archiefstuk van het gezelschap van Pauwels en De Vos is, dat slechts twee jaar bestond en waarvan geen archief bewaard is gebleven.

¹⁹ Af en toe werd met andere dirigenten gewerkt onder wie Henri Zeldenrust, dirigent van de Italiaanse Opera in Den Haag en J. Martin S. Heuckeroth, dirigent van de Arnhemse Orkestvereniging, en ook met het Toonkunstkoor van Hilversum o.l.v. C. Andriessen.

²⁰ "Boekbespreking", *Voorwaarts*, 25 april 1928.

²¹ In 1930 begint in de kranten een serieuze discussie over de vraag of opera als genre geschikt is voor de radio. Uit de eerste luisteronderzoeken in het buitenland was gebleken dat luisteraars minder enthousiast waren voor opera. Maar ook de hoge productiekosten kunnen een rol gespeeld hebben.

²² Het manuscript is momenteel vanwege de sluiting van de bibliotheek niet toegankelijk. Het zou nader bestudeerd moeten worden om na te gaan hoe de radio-operette is aangepast ten opzichte van het origineel. Overigens meldt de globale inventarislijst nog een partituur van dezelfde operette uit 1891. Net als enkele andere oudere operapartituren is het onduidelijk hoe deze in het archief terecht is gekomen. Vgl. Ch. Siemena, "Opera en de muziekbibliotheek", http://www.muziekbibliotheekvandeomroep.nl/mco_page/detail/22202 (22-03-2014).

MCO-archief voor iedere Nederlander relevant

In het voorgaande hoop ik duidelijk gemaakt te hebben hoe stukken papier tot ons kunnen spreken. De vondst van het manuscript van De dochter van de tamboer-majoor vormde het begin van een verhaal over de verwevenheid van de omroep met het Nederlandse muziekleven, over operapioniers en vroege vormen van cultuursponsoring, over radio luisteren en radiotechniek. Het manuscript verbindt ons in fysieke en mentale zin met mensen en organisaties die niet langer bestaan. Het behoud ervan betekent dat wij in de toekomst nog enkele musicologische en radiohistorische detailvragen kunnen oplossen en dat wij postuum waarderen welke inspanningen er zijn gedaan door onze voorgangers. Het belang van dit manuscript is dus niet primair de toekomstige uitvoeringspraktijk, immers er zijn nieuwere edities van deze operette beschikbaar, maar de toegang die het ons biedt tot de verhalen die we over ons verleden kunnen reconstrueren.

De cultuurhistoricus Willem Frijhoff formuleerde in zijn afscheidsrede: “erfgoed is iets wat je uit het verleden krijgt toebedeeld of aangereikt met de opdracht er iets mee te doen en het door te geven aan de mensen na jou.”²³ Het probleem van het muziekarchief van de omroep is dat het nog vrijwel niet door onderzoekers is geraadpleegd. Met het project Muziekschatten van het MCO was een schoorvoetend begin gemaakt met de ontsluiting van de collectie voor het publiek en wetenschap. Dat project ligt door de bezuinigingen stil. (Muziek)historici hebben dus nog nauwelijks de kans gehad om het daar aanwezige materiaal te bestuderen en geschikt te maken voor nieuwe onderzoeksprojecten, uitvoeringen of historische vertellingen.²⁴

De talloze hoorspelen, de revueteksten bieden overigens niet alleen aanknopingspunten voor muziekhistorisch of mediahistorisch onderzoek, maar zijn ook interessant voor taalonderzoekers, cultuurhistorici en programmamakers bij de publieke omroep. Ze bieden ons toegang tot kennis over de ontwikkeling van het hoorspel, de rol van humor in het vooroorlogse Nederland of in de jaren vijftig, commentaren op politieke verwickelingen, vraagstukken op het gebied van culturele identiteit, de rol van joodse immigranten bij de Nederlandse omroep en over de Rijksradio Nederlandsche Omroep tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het archief biedt dus toegang tot een breed scala aan media- en

²³ W. Frijhoff, *Dynamisch erfgoed Of: Heeft de cultuurgeschiedenis toekomst?* Rede, op 1 juni 2007 uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar Geschiedenis van de Nieuwe Tijd aan de Faculteit der Letteren van de Vrije Universiteit, Amsterdam, p. 8, geraadpleegd via: <http://dspace.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/10963/afschheidsrede%20Frijhoff.pdf> (22-03-2014) “Je kunt je een erfenis natuurlijk geheel toe-eigenen en haar verbrassen. De Verloren Zoon deed dat al bij het leven van zijn vader, maar werd daar dan ook flink voor gestraft, zoals de parabel uit het evangelie van Lucas (15:11-32) ondubbelzinnig duidelijk maakt. Erfgoed impliceert daarom een opdracht tot goed beheer, gevoel van verantwoordelijkheid voor de continuïteit van de cultuur, als reservoir en als praxis, en overdracht ervan aan wie na je komen. [...]” Ibid.

²⁴ Er zijn enkele gedenkboeken over de na-oorlogse klassieke orkesten van de omroep en dirigenten, maar een brede cultuurhistorische studie naar de culturele productie vanaf het begin van de omroep is nog niet geschreven.

cultuurhistorische vragen, die bovendien veel verder reiken dan wij ons anno 2014 kunnen voorstellen.

Opdracht tot zorgvuldige selectie en goed beheer van het Nederlandse muzikale erfgoed

Ik heb meegemaakt dat de bronnen uit het vooroorlogse archief van het ministerie van OC&W, die voor mijn promotieonderzoek naar het vroege muziekbeleid van de overheid essentieel waren, vernietigd bleken na een archiefselectieprocedure. Dit bleek te zijn veroorzaakt door een gebrek aan afstemming over de selectie tussen de archiefbeheerders en wetenschappers.²⁵ Een van de misverstanden was dat tijdens de selectie de vraag is gesteld of er “beroemde mensen” bij zaten. Iedere historicus weet dat die vraag natuurlijk nooit het vertrekpunt van archiefselecties kan zijn. Roem is immers vergankelijk.

Ja, er “zitten” tal van beroemde musici en componisten in het MCO archief, maar overwegend bevat deze collectie het werk van vele onzichtbare krachten (arrangeurs, tekstschrijvers, componisten) die de immense populariteit van radio en later televisie in Nederland mogelijk maakten en van wie velen bovendien een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan het Nederlandse culturele leven buiten de omroep. Het is het werk van mensen van wie velen nu niet meer bekend zijn, maar die we door de verhalen die we over hen en hun werk kunnen vertellen wel weer een plek kunnen geven in het collectieve geheugen, zoals ik in dit artikel heb proberen te laten zien.

De Nederlandse culturele archieven zijn door de plotse bezuinigingen in 2012 op het Theaterinstituut, het Nederlands Muziekinstituut, de popcollectie van Muziekcentrum Nederland, het Nederlands Jazzarchief en de Wereldomroep op drift geraakt. Halsoverkop moesten bestemmingen worden gevonden voor collecties die gedurende decennia met veel zorg en aandacht en met de nodige publieke en politieke steun werden opgebouwd. Voor een deel van de archieven is een nieuwe (wellicht tijdelijke) thuisbasis gevonden.²⁶ Er ligt een plan om een groot deel van de collectie van het MCO in 2018 onder te brengen in Den Haag. Voor die tijd is er een collectieve inspanning van muziek- en mediahistorici en archiefmedewerkers nodig om de databases en stukken in het MCO-archief te verkennen en te evalueren niet alleen op het nut voor de toekomstige muziekpraktijk, maar met name ook voor het toekomstige cultuurhistorische onderzoek. Op basis van dat overleg kan een zorgvuldige procedure voor de archiefselectie en eventueel ook voor digitalisering worden afgesproken. Dit kost niet alleen tijd, maar ook geld.

Natuurlijk hoeft niet iedere papiersnipper bewaard te worden, maar voorkomen moet worden dat stukken per ongeluk worden weggegooid, of dat de omroeparchieven worden

²⁵ “Voor en na de papierversnipperaar, ervaringen van een archiefonderzoeker,” in: *Archievenblad*, uitgave van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland. Jg 108, nr. 7. September 2004, p. 34-35. (themanummer muziekarchieven)

²⁶ Het Nederlands Jazzarchief en het archief van het Theaterinstituut Nederland zijn ondergebracht bij Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. Het Nederlands Muziekinstituut zal overgaan naar Haags Gemeentearchief. Het archief van de Wereldomroep is deels ondergebracht bij Beeld en Geluid.

versnipperd. Daarnaast is het politiek gedragen inzicht nodig dat het papieren omroepergoed (niet bestaande uit de feitelijke programma's) ook tot het Nederlandse "culturele erfgoed" behoort en het een publiek belang is, en geen privaat belang, om dat materiaal zo te ontsluiten dat iedere Nederlander in de toekomst kan meeschrijven aan de verhalen uit ons omroepverleden.

Universiteit Utrecht, 10 april 2014